

k plnosti života. Na tomto základe výchova mládeže k vedeckému svetovému názoru a vedeckému ateizmu je významnou a dôležitou úlohou, ktorú KSČ a náš socialistický štát ukladá našej škole a všetkým učiteľom. Jej riešenie a správne vykonávanie je zložitý proces, ktorý vyžaduje politicky a odborne vyspelé kádre, ktoré vedia vo svojej práci uplatňovať nové formy a metódy práce.

NĚKTERÉ OTÁZKY PROCESU VÝCHOVY K VĚDECKÉMU SVĚTOVÉMU NÁZORU

ALOIS GLOGAR, Pedagogický inštitút Gottwaldov

Na formování světového názoru, stejně jako na politické názory a morálku má živelný vliv životní prostředí. Pod jeho působením se neuvědoměle formují názory mladého člověka, který poslouchá rozhovory rodičů a starších lidí, názory na rozmanité otázky života, pozoruje jejich jednání a reakce na různé životní události, je veden k odpovídajícímu jednání. Tak získává obraz života odpovídající obrazu života rodičů nebo starších lidí. Nevědomky se začíná těmto představám podřizovat, bez ohledu na to, zda jsou správné nebo nesprávné. Dítě a mladý člověk nemůže mít samostatný úsudek a nejprve jen tímto živelným způsobem odráží obklopující názory (i když to neznamená, že by si vůbec nevybíral, ale že jen ve větší míře názory svého okolí pasivně přejímá).

Zároveň se živelným vlivem životních podmínek formuje se světový názor dítěte uvědomělou činností staršího pokolení — výchovou, kterou se uskutečňuje ideologický vliv společnosti na mladou dorůstající generaci.

Výchovou k vedeckému světovému názoru ve škole se uskutečňuje určitým způsobem zaměřená výchova zobecněného a systemisovaného světového názoru dělnické třídy a komunistické strany, kterým se vytvářejí předpoklady pro uvědomělý vztah mladého člověka ke světu, ideové předpoklady jeho zařazení do společenského a politického života.

Ideje a principy vedeckého světového názoru, které jsou výsledkem zobecnění třídní praxe, a poznání dělnické třídy, a které představují relativní završení společensko-historického poznávacího procesu, vstupují při výchově nové generace, při učení, opět do poznávacího procesu a tak dochází k vytváření, k formování světového názoru. Proces vytváření vedeckého světového názoru u mladé generace však není jen procesem čistého studia, učení, přejímání již poznaného, ale světový názor se formuje v procesu životní praxe, také jako teoretický výraz životních zkušeností, které obecně mají pro charakter světového názoru rozhodující význam.

Proto je nezbytným požadavkem socialistické pedagogiky, aby ideový vliv byl upevňován životními zkušenostmi, organizací života, účastí na veřejně prospěšné práci, na politickém životě apod. Zde je zapotřebí připomenout hlubokou pravdu vedeckého světového názoru prověřenou velkými zkušenostmi, že na změnu názorů lidí má rozhodující vliv revoluční praxe. Soudruh Chruščov na XXI. sjezdu zdůraznil, že „nejlepší školou výchovy a nejpřísnějším učitelem je život. Jen knižní, od praxe odtržená znalost komunistických zásad není k ničemu“.

Světový názor musí našim žákům vysvětlovat především otázky praxe, života, skutečnosti, ve kterých se nacházejí, dávat jim orientaci, stát se kompasem v praktických otázkách i v ideových zápasech naší doby.

RACIONÁLNÍ STRÁNKA PROCESU VYTVÁŘENÍ VĚDECKÉHO SVĚTOVÉHO NÁZORU

Věnujme nejprve pozornost racionální stránce vytváření vedeckého světového názoru, cestě, po níž probíhá zvládnutí světového názoru jako systému obecných objektivně pravdivých poznatků.

Vývoj lidského poznání spojuje v sobě dvě tendence. Tendenci hledání a objevování nových poznatků a tendenci předávání poznatků. Vývoj společnosti je závislý na předávání zkušeností jedné generace generaci druhé, která může rozvíjet lidské poznání jen na základě toho, že přebere všechno dosavadní vědění. Předávání zkušeností se děje vyučováním mladé generace, která se tak seznamuje se základy soudobého stavu vědění a jakýmsi zkratkovitým způsobem prochází všemi základními etapami společensko-historického vývoje poznání. Vyučování ovšem není jenom předávání poznatků. Prostřednictvím vzdělání se žákům dostává i výchovy.

Didaktická praxe potvrdila, že vytváření vědeckého světového názoru ve škole musí respektovat posloupnost vytváření poznatků od jednoduchých, dílčích, ke složitějším, k vytváření logický uceleného systému obecných poznatků.

Výchova k vědeckému světovému názoru probíhá nejprve počáteční etapou vytváření pravdivých představ dětí o jednotlivých jevech okolního světa, přírody a života lidí. Protože již tyto jednoduché představy mohou být buď pravdivé a materialistické, anebo nepravdivé či idealistické, považujeme již osvojování si základních pravdivých představ o nejjednodušších jevech světa za stupeň výchovy k vědeckému světovému názoru.

Na pravdivé, mnohdy však zjednodušené představy o jednotlivých jevech okolního světa pak navazuje formování a upevňování vědeckých poznatků, které jsou základním předpokladem vzniku vědeckého světového názoru ve vědomí žáků.

Výchova k vědeckému světovému názoru v jednotlivých přírodovědných a společenskovědných předmětech se především musí dít vědeckým výkladem přírodních a společenských jevů a zákonitostí, výkladem historického vývoje jednotlivých věd a boje vědeckých poznatků proti předsudkům, pověrám a idealistickým interpretacím výsledků vědeckého bádání, a také důkazy aplikace a využití jednotlivých věd v praxi.

Je nedostatečné, jestliže učitel omezuje objasňování otázek vědeckého názoru jen na úvodní nebo závěrečné pohovory, protože vyučování všem předmětům musí spočívat na pevné metodologické základně dialektického materialismu a musí být proniknuto jeho ideami. Přitom nemusí učitel přírodovědných nebo společenskovědných předmětů s žáky rozebírat filosofické problémy, ale myšlenky marxismu-leninismu, dialektického a historického materialismu se musí stát závěry, které nutně plynou ze studia přírodních a společenských věd a ze studia dějin jejich vývoje.

Důležitým předpokladem vzniku vědeckých představ a vědeckého světového názoru je vytváření správných pojmů v myslích žáků. Často si žáci vytvářejí zkomolené představy proto, že učitel ve vyučování nedostatečně upozorňuje na správné užívání pojmů, že je sám přesně necharakterisuje, nedefinuje, že jich sám správně nevyužívá.

Metodický systém vytváření pojmů, cest zobecňování a vytváření nových pojmů a zvláště obecných světonázorových závěrů ve vyučovacím procesu není dostatečně zpracován. To je jednou z příčin formalismu, který vede k tomu, že se žáci učí slově, aniž rozumějí podstatě pojmů. Výsledkem pak je, že v myšlení žáků vznikají nesprávné světonázorové představy a pochybnosti o pravdivosti tezí materialistické dialektiky.

Je přirozené, že žáci nemohou poznat a uvědoměle pochopit plný obsah pojmů na každém stupni svého vývoje. Musí však se učit postupně poznávat a chápat základní stránky přírodních a společenských jevů a pojmů a rozlišovat jejich poznání. Ty momenty, stránky a souvislosti zkoumaného jevu a jemu odpovídajícího pojmu, které musí být na počátku studia zanedbány, musí být objasněny a vyloženy později.

Takové postupné vytváření vědeckých pojmů ve vědomí žáka, které respektuje věkové zvláštnosti a zákonitosti poznávacího procesu, zabraňuje, aby ve vědomí žáků vznikl nesprávný názor o tom, že věda je arsenálem strnulých pojmů a názorů, které se nevyvíjejí. Žák neopak získává na základě své vlastní zkušenosti přesvědčení, že jeho

poznání se vyvíjí, stejně jako se vyvíjí celé lidské poznání, jehož neustálé úspěchy dovolují přijmout optimistickou gnoseologickou tezi o poznatelnosti světa.

Zvláštní pozornost musí být věnována seznamování žáků s přírodními zákony a vytváření správných názorů na tyto zákony, aby žáci pochopili, že jsou odrazem obecného, nutného, opakovatelného a podstatného v pohybu světa.

Ke správnému osvojení pojmů a zákonů nestačí pouze slovní výklad, ani čtení učebnice, ale musí se provádět pokusy, konat laboratorní práce, exkurse atd. Žáci musí na vlastní oči vidět jevy, které studují, vlastníma rukama ohmatat přístroje a konat s nimi pokusy. Uvědomělé a pevné vědomosti vyrůstají z pozorování, pokusů, praktického užití získaných vědomostí, z exkursí atd. Tyto metody studia podporují rozvoj materialistických názorů na přírodní a společenské jevy.

Stále důležitým požadavkem výchovy k vědeckému světovému názoru je, aby pravdivost vědeckých poznatků byla konfrontována se všemi zastaralými a náboženskými názory, přežívajícími ve vědomí žáků.

Vědecký světový názor obsahuje vědecké učení o náboženství. Mezi vědeckým světovým názorem a náboženstvím je nesmiřitelný protiklad vědeckého a fantastického výkladu světa. Náboženství, podle Marxe „převrácené vědomí světa,“, připisuje smyšlenkám o bohu a nadpřirozeném světě reálnou existenci a opravdu reálný svět činí závislým a podřízeným této smyšlence. Ateismus, jehož popření náboženství je vědecky zdůvodněno, je neodlučitelnou součástí vědeckého světového názoru.

Náboženské přežitky, které jsou žákům vštěpovány výchovou v rodině a se kterými přicházejí do styku prostřednictvím kostela a hodin náboženství, jsou vážnou překážkou přijetí vědeckého světového názoru a staví žáky před časté rozpory. Úkolem vychovatelů je překonávat tyto rozpory podáváním důkazů o pravdivosti vědeckých poznatků. To konečně stanovily již směrnice ministerstva školství pro učebně výchovnou práci ze dne 23. 7. 1956, ve kterých se praví: „Správný obsah vyučování je hlavním prostředkem vytváření vědeckého světového názoru žáků, to však samo o sobě nestačí. Učitel vychovává žáky správně tehdy, když je na přežilé názory upozorňuje, ukazuje na jejich škodlivost a vychovává z žáků nesmiřitelné odpůrce ideologických a morálních přežitků.“

Úvodní ustanovení Zákona o soustavě výchovy a vzdělání (školského zákona) stanoví tento úkol takto: „Výchova a vyučování jsou založeny na vědeckém světovém názoru, marxismu-leninismu, těsně spojeny se životem lidu a opírají se o nejnovější poznatky vědy a o pokrokové kulturní tradice.“

Výchova k vědeckému světovému názoru je samou svou podstatou spojena s vědecko-ateistickou výchovou.

Vědeckoateistická výchova je tou stránkou výchovy k vědeckému světovému názoru, při níž se vytváření vědeckého pojetí přírody a společenských jevů děje bojem a překonáváním všech pověr, náboženských přežitků všeho nevědeckého. Obsahem ateistické výchovy není jen boj s náboženskou ideologií, jen kritika náboženství, i když tato kritika má důležitou úlohu, ale hlavně objasňování propagace materialistického nazírání na přírodní a společenské jevy, propagace vědeckého světového názoru a jeho hledisek ve speciálních vědách.

EMOCIONÁLNÍ STRÁNKA VÝCHOVY K VĚDECKÉMU SVĚTOVÉMU NÁZORU A JEHO PŘEMĚNA V PŘESVĚDČENÍ

Při sledování racionální stránky procesu výchovy k vědeckému světovému názoru jsem na mnoha místech zdůrazňoval, že jde spíše o vytváření světového názoru. Tím chci upozornit na to, že existuje rozdíl mezi světovým názorem a přesvědčením, že rozumové

zvládnutí vědeckého světového názoru je jen předpokladem, jen racionální stránkou přesvědčení, které nachází v citech svůj emocionální základ. Výchova vůli pak vytváří předpoklady, aby se světový názor stal impulsem k jednání, aby byl přeměňován v čin.

Každý světový názor je tím životnější, hraje tím větší úlohu v životě společnosti, v čím větší míře je osobním přesvědčením jednotlivých lidí, vnitřním motivem jejich jednání. Výsledkem výchovy k vědeckému světovému názoru musí být komunistické přesvědčení, které jako každé přesvědčení závisí také na víře v pravdivost světového názoru. U komunistického přesvědčení jde samozřejmě o jinou víru než o víru náboženskou, jak mistrně postihl Maxim Gorkij, když napsal: „Pro proletariát už minula doba, kdy víra a vědomosti byly znepřáteleny jako lež a pravda. Tam, kde proletariát vládne, tam, kde je všechno vytvářeno jeho mocnou rukou, tam není kdy na spory vědomostí s vírou, tam je víra výsledkem člověkovy poznání síly vlastního rozumu, a toto vyznání, tvořící hrdiny, netvoří a nevytvoří bohy.“

Přesvědčení o pravdivosti světového názoru je tím hlubší, čím je těsněji spojeno s mravními city. Výchova citů je složitým úkolem, který je třeba řešit v souvislosti s výchovou k vědeckému světovému názoru, který sám vede k formování vysokých mravních ideálů. Je velkým úkolem naší pedagogické teorie a praxe hledat formy využití emocionálního působení na vědomí člověka v zájmu výchovy k vědeckému světovému názoru.

Větší pozornost se věnuje využití prostředků estetické výchovy k citové výchově. Méně již uvažujeme o tom, jak rozvinout mravní výchovu a zaměřit ji na výchovu takových mravních citů jako je socialistický humanismus, láska k pravdě, houževnatost a obětavost v boji za komunismus, které mají velký vliv na komunistické přesvědčení. Právě v procesu vytváření světových názorů u mládeže pozorujeme hluboké osobní citové zaujetí pro světonázorové problémy, které musí být správně rozvíjeno a usměrňováno.

Pro rozvoj a výchovu k vědeckému světovému názoru je velmi důležité osobní spojení světového názoru s politikou, osobní účast v revolučním hnutí, která zabezpečuje jednotu teorie a praxe, světového názoru a politiky a umožňuje stálý vývoj světového názoru. Ztráta vztahu k naší socialistické skutečnosti, neúčast na politickém životě, pasivita a neúčast v tvořivé práci vytváří předpoklady pro rozpory mezi teorií a praxí, mezi názory a jednáním, přeměňuje tvůrce v pozorovatele, který musí mít skreslený a jednostranný obraz o světě, společnosti, politice apod. Praktická účast v politickém životě, v komunistickém hnutí, v němž se všechny dílčí a dočasné úkoly řeší se zřetelem na splnění dějinného cíle, vybudování komunismu, je tou pravou živnou půdou pro osvojení si vědeckého světového názoru jako metody poznání a přeměny světa.

Proto zdůrazňujeme úzké spojení výchovy k vědeckému světovému názoru s politickou výchovou (v určitém smyslu je výchova k vědeckému světovému názoru součástí ideově politické výchovy), jejímž cílem není jenom poznání vnitřní a zahraniční politiky a politiky komunistické strany, ale hlavně příprava pro politický život, k účasti na politickém životě. Politická výchova žáků musí být organizována tak, aby jejich politická zkušenost vedla k zájmu o otázky světového názoru a aby světový názor oduševňoval jejich politickou práci a přípravu pro život vůbec.

Vědecký světový názor musí mít v životě žáků stále větší význam, musí se stát vodítkem jejich jednání. Vědecký světový názor je neodmyslitelným rysem socialistického člověka. Bez vědeckého světového názoru nestává se mladý člověk ani všeobecně vzdělaným, ani plně platným odborníkem, ani morálně vyspělým socialistickým člověkem. Smyslem a cílem výchovy k vědeckému světovému názoru je aktivní práce mladých lidí pro komunismus.